

BODÓ BARNA

1.

A kérdés nem vonatkozik a kisebbségkutatás egészére, azokra a változásokra, amelyek a területhez való viszonyulást jellemzik, illetve azokra sem, amelyek a témán belüli területek közötti rangsort, a szakmai érdeklődés erősségét illetően bekövetkeztek az elmúlt évek alatt.

Kisebbségkutatási alapfogalmak értelmezésében bekövetkezett változások vonatkozásában – mivel kutatói szakterületre utalt a kérdés – azt kell állítanom, hogy a *szórványt* illetően alig látok változást az eltelt 20, illetve ha szűken veszem, akkor az utóbbi 10 év alatt. A kisebbségkutatásnak legalább annyira központi fogalma a szórvány, mint például az autonómia. Mindkettő kulcsfontosságú azt illetően, hogy miként értelmezzük egy kisebbségben élő népcsoport jövőjét, miként határozzuk meg prioritásait és esélyeit.

A szórványról az utóbbi 10 évben több könyv megjelent, konferenciák sorozata foglalja közre a szórványok kérdésével. És tudományos szempontból nincs elmozdulás. Zömmel leíró jellegű, a szórványt halmozottan hátrányos helyzetként kezelő szövegek jelennek meg, amelyek teoretikus ereje nulla vagy elenyésző. A szórvány még nem került be a szaktudomány nagy kérdései közé. Egyetlen példát illusztrációként: nem tesz különbséget a magyar kisebbségkutatás – idevágóan: az antropológia, szociológia, pszichológia – a diaszpóra és a szórvány között. Még tudományos konferenciák előadásait nyújtó kötetekben is találunk erre sorozatosan példát, hogyan kérhetnének számon a pontos fogalomértelmezést a kisebbségpolitika alakítóitól – akik a hibásan értelmezett és rosszul alkalmazott „maradék-elv” szerint kezelik a kérdést.

Elméleti szempontból a szórvány alapvetően különbözik a diaszpórától, ugyanis nem migráció, hanem ellenkezőleg, a helyben maradt etnikai csoportok közötti folyamatok váltják ki, ennek figyelembe vételével értelmezhető. Ezt el is fogadják a kutatók, de amikor vizsgálati módszereiket nézzük, akkor a hagyományos asszimilációkutatás modelljeihez nyúlnak vissza.

Megdöbbenőnek tartom, hogy a szórványban lejátszódó folyamatok értelmezésére azt a Gordon-féle asszimilációs modellt használja napjaink kisebbségkutatása, amelyet már megszületésekor, vagyis a 60-as években megkérdőjeleztek a kor olyan jeles társadalomkutatói, mint például

Moynihan vagy Glazer. A Gordon-modellt már a diaszpórákat illetően is alkalmazhatatlannak minősíti egy sor friss elmélet – a magyar kisebbségkutatásban viszont továbbra is szerepel.

Azon kevesek közé tartozom, akik néhány éve vallják szóban és írásban, hogy a szórványt nyelv- (tehát:) nemzethatárként kell értelmezni, a különböző nyelvi, csoportszintű és társadalmi folyamatokat ennek alapján kell értelmezni – ám változásnak semmilyen jelét nem észlelem. Néha arra gondolok, hogy a kutatók tartózkodnak a más típusú kontextualizációtól, mert ha megmaradnak a jelenlegi domináns – tudományos relevanciával nem rendelkező – értelmezéseknél, akkor megmaradhat a közös hang is: a kérdés lényegében nem tudományos, a szociális dimenziót pedig éppen a tudomány nélküli regiszterben lehet nyomatékosan hangsúlyozni.

2.

A kilencvenes években a politológia még nem rendelkezett olyan tudományos műhelyekkel Erdélyben, aminek alapján és okán módszeres, a kutatók közötti területfelosztást is feltételező kutatásokra kerülhetett volna sor. Ma már több városban – Kolozsvár mellett Csíkszeredán, Nagyváradon, Sepsiszentgyörgyön – létezik kisebbségkutatásra lehetőséget nyújtó egyetemi tanszék, de megjelentek, illetve a KAM mellett kialakultak további kisebbségkutatásra vállalkozó civil műhelyek is, miszerint kutatóbázisként említhető Marosvásárhely, Temesvár egyik-másik civil szervezete is. A kutatásaim alakulását meghatározták tehát az egyetemi keret változásai, illetve az, hogy csoportos kutatásra is vállalkozhattam civil, illetve egyetemek közötti együttműködést jelentő projektek keretében.

Mára kialakultak a kapcsolatok, megvan az a szakmai hálózat, amely komoly kutatásokra adna lehetőséget – ha létezne támogatás. Ugyanis a civil szervezeti keretben elnyerhető finanszírozás ritka kivétellel csak rejtve, bujtatva tartalmazza a kutatási célokat, egyetemi pénzforrás pedig kutatásra nincs.

Ha a változásokra kell utalni, a helyzet paradox és egyben szomorú: a kilencvenes években személyes kapcsolatok – tudományos lobbik – révén sikerült kutatási pénzeket kieszközölni, az utóbbi években erre semmi esély.

3.

A nacionalizmus-kutatás mindenképpen felértékelődik. Közép-Kelet-Európában egy sor új kisállam jött létre, ezek komolyan megküzdnek a nemzetépítés, az etnikai különbözőség és az együttélés kérdéseivel. Elméleti szempontból kiemelten érdekes, hogy miközben a közös európai mozgásoknak megfelelően demokratikus változásokat, átmenetet tételeznek az illetékes országok politikai elitjei, a gyakorlatban folyamatosan megsértik a demokrácia elveit, kitermelik, állandósítják a demokrácia-deficitet. Ez kutatási feladatként is erős kihívás.

Ebben a közegben a kisebbségi társadalomkutatásnak is komoly feladata, hogy olyan értelmezéseket találjon és kínáljon, amelyek egyrészt a nyelvpolitikai harcban nem eleve vesztes pozícióra kárhozzatnak, másrészt segítenek az új nemzetállami gőg tudományos eszköztárra épülő kezelésében.

4.

A regionalizmus felértékelődése folyamatban van, fontos és szükséges munkák jelennek meg. Ugyanakkor azt látom, hogy a regionalizmustól ott is megoldást, elméleti keretet várnak, ahol erre képtelen. A regionalizmus okán olyan folyamatok indultak el, amelyek komoly elővigyázatosságot követelnek. A látszat-regionalizmus mind a közpolitikai eszközök szintjén, mind a kutatásban jelen van, erős hadállásokat alakított ki.

A kisebbségek számára meghatározó, identitás-alapú regionalizmus számára alig van forrás, alig jut tér. A közeljövő meghatározó kérdésének tekintem, hogy sikerül-e és miként összekapcsolni elméleti szinten a regionalitást – mint a regionális politika keretét – az etnicitással, vagyis az identitástermelés meghatározó tényezőjével. Az adandó válasz a többi nemzet számára is fontos, de a kisebbségeknek meghatározó, utóbbiaknak még fontosabb. A kisebbségkutatás feladatának tekintem a regionalizmus kérdéseinek megfelelő elméleti kodifikációját.

5.

A szórványkérdésben és a szórványkutatásban vitatott kérdés az, hogy milyen közösségi szerveződésre mondhatjuk azt ki, hogy életképes, avagy mikor (egyáltalán lehet-e ilyet kijelenteni), hogy egy-egy etnikus közösség már képtelen az önreprodukcióna. Ön ezt kutatásai alapján miként látja?

A szórványok vonatkozásában az életképességre vonatkozó kérdés közvetlen módon nem válaszolható meg. Ezért nem is születhettek erre sem jó, de még rossz válaszok sem. Hiszen semmilyen elméleti modellünk nincs a szórványosodás folyamatának a leírására, illetve ami van, az elméleti szempontból megkérdőjelezhető. Amikor az életképességre vonatkozó kérdést olvasom, akkor arra kell gondolnom: ki várja a választ? Ha politikus – akkor ő aligha kíváncsi a válaszra, hiszen a kurrens értelmezések által szociális problémaként jellemzett helyzet besorolható a – megoldatlan – szociális feladatok tömkelegébe, s ezzel megvan a felmentés is. „Mindent nem lehet megoldani – prioritások vannak.” Ha viszont a szórvány a kulturális nemzet határa, akkor bizonyosan nem alkalmazhatók az adódó helyzetek kezelésére a hagyományos szociálpolitika eszközei – valami alapvetően más kell.

Még kell válaszolni az önreprodukcióna vonatkozó kérdést, de előbb a helyzet mibenlétét volna szükséges tisztázni. Megfelelő eszközökkel és elméleti alapossággal.